
UDK 81'373.616.2

81'23

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 16. IX. 2010.

IVANA GRBAVAC

Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru

METAFORIČKA UPORABA JEZIKA I BILJNE METAFORE U KOGNITIVNO- SEMANTIČKOME OKVIRU

Metafore su specifične za određenu kulturu i motivirane su kulturom.
(Zoltán Kövecses)

Sažetak

U ovome se radu pokušava sažeto izložiti novi pristup analizi biljnih metafora temeljen na osnovnim postavkama kognitivne lingvistike. Uz komparativni pristup preispituju se metaforičke realizacije ograničenoga biljnog korpusa te se pokušavaju izraditi osnovni modeli temeljnih konceptualnih metafora u biljnome nazivlju. U posljednja tri desetljeća kognitivna je lingvistika napravila važan i inovativan iskorak u odnosu na tradicionalnu lingvistiku jer je počela promatrati metaforu ne kao stilsku figuru kojom se služimo u jeziku nego kao misaoni, spoznajni proces pomoću kojega čovjek konceptualizira i kategorizira svijet oko sebe. Unatoč tomu što je posljednjih godina nastao velik broj radova posvećenih upravo tumačenju metafore, gotovo da i nema radova unutar kognitivne lingvistike koji taj proces analiziraju rabeći biljni korpus.

Ključne riječi: *metafora, kognitivna lingvistika, konceptualne metafore, biljno nazivlje.*

Uvod

U hrvatskome znanstvenom prostoru, u okviru kognitivne lingvistike i kognitivne semantike, istraživanje biljnoga nazivlja i biljnih metafora predstavlja slabo zastupljeno područje u usporedbi s istim istraživanjima na engleskome jeziku. Namjera ovoga rada, koji se zasniva na temeljnim postavkama kognitivne semantike (G. Lakoff, M. Johnson, Z. Kövecses),¹ jest ukloniti ovaj nedostatak te uz komparativni pristup pružiti sustavnu analizu temeljnih pojmova iz svijeta biljaka u njihovim metaforičkim realizacijama. Također će biti izrađeni i modeli temeljnih konceptualnih metafora u biljnome nazivlju u okviru kognitivno-semantičkoga pristupa. Radi toga je obrađen korpus koji se u osnovi sastoji od 140 naziva biljaka, a dobiven je obradbom recentnoga rječnika suvremenoga engleskog jezika *Dictionary of Contemporary English*, Longman, 2000., kao i mnoštva drugih rječnika suvremenoga jezika koji su poslužili kao nadopuna. Korišten je i korpus Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje *Hrvatska jezična riznica*² kako bi se temeljni nazivi obogatili primjerima iz literature i drugih pisanih izvora. Konzultiran je dodatno i Hrvatski nacionalni korpus.³

U svjetskoj akademskoj zajednici metafore predstavljaju jednu od ključnih tema u kognitivnoj semantici. Cilj je ovoga rada predočiti rezultate istraživanja biljnih naziva i njihovih metaforijskih pomaka na hrvatskome jeziku i u usporedbi s današnjim *lingua franca* – engleskim jezikom – te se tako približiti modernim strujanjima u ovoj grani znanosti.

1. Metaforička uporaba jezika

Metafora (grč. *meta* = preko, *pherein* = nositi; *metafora* = prijenos) skraćena je poredba; po njoj se ostvaruje prijenos značenja tako da se istakne jedna zajednička značajka iz nekoga područja života i svijeta

1 Dobar pregled teorijskih temelja kognitivne ili spoznajne semantike na hrvatskome jeziku nalazi se u knjizi A. ŠTAMBUK, *Jezik struke i spoznaja*, Književni krug, Split, 2005., poglavlje 2.2.4.

2 <<http://riznica.ihj.hr>>

3 <<http://hnk.ffzg.hr>>

koja se poveže s drugim područjem. Još od vremena Aristotela metafora se smatra važnom jezičnom pojavnicom, krucijalnom u književnim razmatranjima. Tako u 21. poglavlju *Poetike* Aristotel definira metaforu kao prijenos naziva s predmeta koji označava na neki drugi, i to ili s roda na vrstu, ili s vrste na rod, ili po analogijama (Aristotel, 1983., 43). Dugo se držalo kako metafora izričito pripada djelokrugu književnosti, poezije, međutim ona je isto tako česta i u svakodnevnome govoru, primjerice:

- *jagodica* (prsta) < umanjenica od imenice *jagoda*
- *jabučica* (Adamova) < umanjenica od imenice *jabuka*

Pojavom i razvitkom kognitivne lingvistike, posebice kognitivne semantike, upravo metafora viđena kao „jezična stvarnost“ dobiva istaknuto mjesto, o čemu najbolje svjedoče dvije knjige jednoga od vodećih kognitivnih semantičara – Georgea Lakoffa i njegovih suradnika: *Metaphors We Live By* (Lakoff i Johnson, 1980.) i *More Than Cool Reason* (Lakoff i Turner, 1989.). Metafore su nezaobilazna tema i u vrlo poznatoj Lakoffovoj knjizi *Women, Fire and Dangerous Things* (1987.), djelu koje se smatra okosnicom teorijskih razmatranja temeljnih postavaka kognitivne semantike. Lakoffova sada već klasična knjiga *Metaphors We Live By* (1980.) pokrenula je u kognitivnoj lingvistici pravi val istraživanja o metafori. Metafore više nisu bile pitanje perifernoga zanimanja nego, naprotiv, pitanje od središnje važnosti (Lakoff i Johnson, 1980., ix).

Istražujući kako ljudi razumijevaju svoj jezik i svoje iskustvo, ova dva autora došla su do zaključka da je metafora prisutna u našem svakodnevnom životu, i to ne samo u jeziku nego i u našim mislima i djelovanju. Naš je konceptualni sustav po svojoj prirodi metaforičan i on igra središnju ulogu u definiranju naše svakodnevne realnosti. Bit je metafore razumijevanje i doživljavanje jedne stvari pomoću neke druge stvari (Lakoff i Johnson, 1980., 5). Ovi autori u svojoj knjizi nude ne samo obilje primjera metafore nego i proširenu analizu koja pokazuje korelaciju između pojmovnoga strukturiranja i iskustvene matrice.

Prema Z. Radmanu (1995., 125) metafore su „primjer kreativne uporabe jezika i manifestacija imaginativnog mišljenja, sposobna za inovativni proboj u područje nepoznatog“. Opisujući nešto nepoznato u smislu poznatoga, vrsta je stabilnoga modela metaforičkoga prijenosa znače-

nja. Navodimo primjer imenovanja biljaka, primjerice *bluebell* (blue + bell), *sunflower* (sun + flower).

Činjenica je da prilikom stvaranja metafore ne izmišljamo nove riječi. Metafore ne uvećavaju broj referenata: one na poseban način mijenjaju razmještaj postojećih i pritom dovode do novih, još nepostojećih značenja. Prema N. Godmanu (1976., 69) metafora znači stari naziv primijeniti na nov način.

U kognitivnoj su lingvistici uvriježeni nazivi za dvije domene koje čine konceptualnu metaforu: izvorna domena (*source domain*) i ciljna domena (*target domain*).

Brojna istraživanja⁴ konceptualnih metafora potvrđuju da konceptualne metafore obično rabe apstraktniji koncept kao cilj, a konkretniji koncept kao izvor. Tako se primjerice vrlo često apstraktni pojmovi poput *života*, *rasprave*, *društvenih organizacija* itd. definiraju konkretnim pojmovima poput *putovanja*, *rata*, *biljaka* i sl. Naše iskustvo s tvarnim svijetom oko nas služi nam kao prirodna i logička osnova za razumijevanje apstraktnih područja.

Pojava slična metafori jest metonimija pa u lingvističkoj literaturi često nalazimo usporedna istraživanja ovih dviju pojava. Metaforama i metonimijama jezikoslovlje se bavilo još od antičkih vremena, no sve do prije nekoliko desetljeća, tj. sve do pojave kognitivne lingvistike, one su bile tretirane kao stilske, odnosno pjesničke figure koje rezultiraju prenesenim značenjem (tj. jedna se riječ rabi umjesto druge) te su praktično svi njihovi aspekti, osim leksičkih, bili zanemareni.

Kognitivni lingvisti shvaćaju metaforu i metonimiju kao temeljne kognitivne procese prisutne ne samo u jeziku nego u gotovo svim područjima ljudskoga djelovanja. U jeziku su konceptualne metafore i metonimije među onim čimbenicima koji u znatnoj mjeri određuju njegov ustroj, ne samo leksički dio sustava nego i gramatički, te su osnovni pokretači jezičnih promjena (Brdar i Brdar-Szabo, 2001., 35).

Primjere metonimijskih odnosa nalazimo u imenima poput *dalija* (*Dahlia variabilis*), nazvana prema švedskome botaničaru A. Dahlu, potom *fuksija* (*Fuchsia*), nazvana po njemačkome botaničaru L. Fu-

⁴ Vidi recentna djela Z. Kövecsesa navedena u popisu literature.

chsu, *forzicija* (*Forsythia*), nazvana po škotskome botaničaru W. Forsythu itd.

Razliku između metafore i metonimije Lakoff i Johnson (1980., 36) objašnjavaju na temelju njihovih različitih funkcija. Glavna je razlika između njih u načinu preslikavanja: u metafori dolazi do preslikavanja među različitim spoznajnim modelima, dok je metonimija preslikavanje unutar jednoga modela. Jedna kategorija unutar modela predstavlja drugu kategoriju unutar istoga modela.

Međutim u brojnim su primjerima granice između metaforičkoga i metonimijskoga preslikavanja zamagljene pa u tim slučajevima govorimo o supostojanju metafore i metonimije unutar iste kategorije. Govoreći o toj pojavi, Brdar i Brdar-Szabo tvrde kako se „u praksi pojavljuje cijeli niz problema pri razlikovanju metafore i metonimije jer je često vrlo teško ustanoviti na čemu preslikavanje počiva, na sličnosti ili bliskosti“ (2001., 39). Upravo stoga za potrebe ovoga rada ne će biti naglašavanja razlike između metafore i metonimije.

2. Metaforijska projekcija osnovne strukture biljke

U jezičnoj kategorizaciji stvarnosti važno je istaknuti ulogu figurativnoga govora koji se, između ostaloga, realizira i u metaforijskome i metonimijskome preslikavanju. To se potvrđuje i u biljnoj nomenklaturi s obzirom na veliku čestocu uporabe metafore. Naime nazivlje za biljke predstavlja bogat izvoran djelokrug imenovanja novih pojava u stvarnosti. O tome svjedoče brojni primjeri iz suvremenoga jezika (npr. hrv. *grana medicine*, *cvijet društva*, *ruža vjetrova*, *pasti na niske grane*, *doći na zelenu granu* itd.).

Metafora *biljke* predstavlja jednu od široko rasprostranjenih ključnih metafora kako u engleskome tako i u hrvatskome jeziku. Brojne su nedoslovne primjene biljnih termina: „korijen“ može biti metaforički proširen tako duboko da može doseći „*korijene sukoba*“ ili „*korijene zla*“; „traganje za *korijenima*“ pothvat je kojim se otkriva obiteljsko podrijetlo; „stablo“ i „grane“ također mogu biti uporabljeni nedoslovno, kao primjerice „*grananje krvnih žila*“ (slučaj u kojemu je sličnost posve

očigledna) i „*grane discipline*“ (znanosti, kompanije, društva) (slučajevi u kojima sličnost nije više tako očigledna, ali je preko analogije naznačena). Nadalje, cvjetanje nije vezano samo za cvijeće jer „procvasti“ može i posao, a također i kriminal; pridoda li se tomu da „cvjetati“ može trgovina kao i bezakonje, onda je već jasno da se „cvjetanje“ uopće ne mora ni na koji doslovni način odnositi na biljku. Još radikalniji otklon od doslovnoga značenja zbio se primjenom ovoga izraza na stil pisanja (koji sugerira površnu dopadljivost i „sladunjavost“). „Nositi plodove“ ili „roditi“ – izrazi su koji se već odavno ne rabe samo u doslovnome značenju. Isto tako „plodne“ mogu biti ideje i inicijative, razgovori i suradnja. „Stablo“ se također općenito rabi kao oblik simboličkoga predstavljanja u kojemu je botanički izraz precizno uporabljen za označavanje strukture. Dovoljno je samo prisjetiti se „obiteljskoga stabla“ ili Darwinova „evolucijskoga stabla“ s „grananjem“ vrsta. Najvjerojatnije je ovdje riječ o općemu načelu po kojemu čovjek pomoću poznatoga pojma strukturira svoju stvarnost. Pri tome metafore imaju ključnu ulogu. Po Davisu i Herschu (1988., 321) „metafore nam nude mogućnost organizacije svijeta koji nas okružuje“.

Analiza naziva osnovnih pojmova kojima se imenuju pojedini dijelovi biljke pokazuje veliku čestoću uporabe metafora, primjerice: *obiteljsko stablo, obiteljski korijen*. Navodimo temeljne pojmove kojima se opisuje struktura biljke i njezine metaforijske realizacije izvan biljnoga svijeta – *korijen, grana, stablo, list, cvijet, plod*.

U hrvatskome jeziku riječ *korijen*, osim temeljnoga značenja, ima velik broj metaforičnih značenja: *podrijetlo, dio iz kojega izrastaju ili se prostiru neki organi, početak, bit stvari, izvor, rješenje, dio riječi, matematičko rješenje* itd.

Pretražujući i analizirajući *British National Corpus* (vidi S. Fulgosi i N. Tuđman Vuković, 2001.), došlo se do rezultata koji pokazuju omjer metaforičnih i nemetaforičnih značenja engleskoga leksema *root* (korijen), a omjer (68,9% : 31,8%) kazuje da se gotovo dvostruko više rabi nedoslovno značenje ovoga leksema od doslovnoga.

U nastavku se navode engleski i hrvatski primjeri u kojima se rabi riječ *root/korijen* u prenesenome/metaforičkome značenju.

Root

- of the tooth, of the hair, of the nail, the root cause, roots music, put down roots itd.
- **be/lie at the root of something** – biti uzrok nečega: The love of money is *the root of all evil*.
- root in – izvor iz kojega izrastaju druge stvari: Jazz *has its roots in* the folk songs of the southern states of the US.
- one's roots – podrijetlo, korijen, primjerice: Alex Haley's story about his *search for his roots* became a bestseller.
- root and branch – temeljito, do temelja; radikalno: a root and branch reform of the electoral system
- deep rooted prejudices – duboko ukorijenjene predrasude
- put down roots – pustiti korijenje, sroditi se s okolinom
- strike at the roots – pogađati u srž
- cut off something at the roots – zatrti u korijenu, sasjeći što u korijenu

Korijen

- *korijen riječi, korijen dlake, korijen nokta, korijen zuba, korijen jezika, korijen živca, korijen zla (početak, izvorište), obiteljski korijen (podrijetlo)*
- **iz korijena** – posvema, potpuno
- **podsjeći korijen čemu, presjeći u korijenu** – onemogućiti u samome početku
- **pustiti/uhvatiti korijenje** – udomaćiti se, ustaliti se na nekome položaju ili na nekome mjestu
- **repa bez korijena** – čovjek bez temelja i koljena, bez utemeljenja, koji nije iz roda na glasu, skorojević

- **vući korijenje** – potjecati, voditi podrijetlo
- **zatrti u korijenu** – uništiti zauvijek, iskorijeniti

U nastavku je nekoliko primjera rečenica iz književnosti u kojima se rabi riječ *korijen* u prenesenome značenju.

Takva traženja objašnjenja svojstvena su Vladi Gotovcu, koji se u ničemu, čemu prilazi, ne zadovoljava površnim ispitivanjima, on uvijek nastoji proniknuti u sam **korijen pojava** i otkriti komponente koje na njih determinirajući djeluju. (Vlado Gotovac, *Tri slučaja*, str. 190.)⁵

Mora da je **korijen te misli** nekud duboko zahvatio u biće mlade djevojke, kad ga nije moga da istrigne čak ni krajnji onaj očaj, što je onomadne u dušu zarinuo usijani svoj žalac. (Viktor Car Emin, *Pusto Ognjište*, str. 232.)⁶

Branch

- *a branch office, a branch of an organization, a branch of a subject (npr. mathematics), a branch of a family, a branch of the river (a smaller part)*
- **branch off** – 1. odvojiti se, odijeliti: *a passage **branching off** from the main tunnel*
2. sići s glavne ceste: *We **branched off** from the main road.*
- **branch out into (doing) something** – razgranati se, razviti se: *the bookstore **branched out into** selling CDs and cassettes*
- **branch into two**: *the road branches into two*

Grana

- *grana industrije (vrsta djelatnosti), grana obitelji, grana znanosti, grana gorja (dio)*

5 <<http://riznica.ihj.hr>>

6 <<http://riznica.ihj.hr>>

- **jezična grana** – skup jezika neke porodice koji su genetski osobito blisko srodni
- **razgranati se** – proširiti se, poboljšati: *u posljednje vrijeme posao im se razgranao*
- **biti kao suha grana** – bez životne snage, usamljen
- **doći na zelenu granu** – oporaviti se
- **ne raste mi na grani** – ne dolazim do toga lako: *novac ni meni ne raste na grani*
- **pasti na niske grane** – srozati se
- **pili (siječe, reže) granu na kojoj sjedi** – radi protiv samoga sebe
- **sići s grane** – civilizirati se: *sišao je jučer s grane* (toliko je neuk, primitivan)

Rodio se pjesnik Zoranić; otac mu je bio Ivan, a majka Elizabeta rod. Medulla ili Meldola. Istraživanjem Zoranićeva rodoslovlja doznajemo: u drugoj polovini XIV. stoljeća Zoranićev predak preselio se iz Like u Ljubu (mjesto između Ražanca i Nina) a potom u Pag, odakle je jedna **grana** porodice prešla u Nin; prvi put u zadarskom kraju zabilježeno je prezime Zoranić 12. III. 1423. (Petar Zoranić, *Planine*, str. 39.)⁷

Osobito se odlikuju poglavite ulice nove varoši, koje s jedne strane u luku utiču, dočim se s druge prema visini Kàrsta (Kàrst 1486 stopah visoka **grana** julskih planinah, pod kojom Tèrst u jednom polukrugu leži.) pružaju. Kuće su većom stranom na dva kata visoke, podugačke i pristale, nu, ne baš čvèrsto, nit osobitom napravom sagradjene. (Antun Nemčić, *Putositnice*, str. 162.)⁸

»Dà Bog da,« uzdahnu Mara, »i Bog Vam to naplatio, dragi Tomo. Bit će Vam za dušu, jer ja sirota stojim kao odsječena **grana** u svietu, a svi moji rodjaci i skrbnici na me reže i meću mi svakim danom otrovne zmiije u srdcel!« Tomo je čekao, čekao, marljivo išao na poštu, je li kakovo pismo stiglo. Al dan za danom, tjedan za tjednom, mjesec za mjesecem prodje, al nikakva glasa,... (August Šenoa, *Sabrane pripoviesti*, str. 86.)⁹

7 <<http://riznica.ihj.hr>>

8 <<http://riznica.ihj.hr>>

9 <<http://riznica.ihj.hr>>

Tree

- *a drawing with many branching lines that shows how several things are related to each other, npr. family tree; piece of wood or other material for certain purposes, npr. a shoe-tree*
- **not see the wood for the trees** – od drveća ne vidjeti šumu; zbog detalja zanemariti bitno
- **bark up the wrong tree** – biti na krivome tragu, obratiti se na krivu adresu
- **it doesn't grow on trees** – ne raste mi na grani, kada govorimo o novcu, znači da ga ne bismo trebali uzalud trošiti
- **be out of your tree** – ne razmišljati razumno ili praktično
- **the top of the tree** – najviši položaj u struci
- **to be up a gum tree** – biti u vrlo teškoj situaciji

Stablo

- **stabljika (stablo):** *stablo života, porodično stablo*
- **jezično stablo** – prikaz razvoja prajezika na pojedine grane
- **rečenično stablo** – u generativnoj gramatici grafički prikaz hijerarhijskih odnosa u strukturi rečenice
- **rodoslovno/genealoško stablo** – crtež u obliku shematiziranoga stabla s granama koje predstavljaju naraštaje jedne porodice

Leaf

- *gold leaf, leaf (a single sheet of a paper)*
- **take a leaf out of somebody's book** – uzeti koga za uzor, npr. *They are committing \$3m to research. We could take a leaf out of their book.*

- **turn over a new leaf** – okrenuti novu stranicu, započeti nov život, npr. *I see fatherhood as a chance to turn over a new leaf.*
- **leaf** – dio površine stola koji se može izvaditi kako bi se smanjo stol

List

- *list papira/knjige, lisnato tijesto, list zlata, list noge, list (riba), list na vjetru (neodlučan čovjek), list (novine)*
- **čitati s lista** – izravno čitati bez pripreme ono što piše na predlošku (npr. tekst na stranome jeziku)
- **kao na gori lista** – mnogo
- **naše gore list** – naš sunarodnjak, naš čovjek, čovjek iz naših krajeva
- **okrenuti list** – završiti i početi nešto drugo, početi se baviti nečim drugim

A što ću reć' Gubcu kad tam dodjem? KEGLEVIĆ (izvadi ispod haljine **list**, te ga poda Škanjcu.) (Mirko Bogović, *Matija Gubec: kralj seljački*, str. 124.)¹⁰

Gotovo istodobno uputio je skupštini Požeške županije dobro potkrijepljenu molbu za dopuštenje izdavanja i uređivanja časopisa: „Slavna skupštino! Nakanio sam kao vlasnik i glavni urednik izdavati **list** jedan, koji bi imao biti popularan te bi narodu našem donio čudoredna i poučna razglabanja uopće... (Miroslav Kraljević, *Požeški đak ili Ljubimo milu...*, str. 10.)¹¹

Flower

- **the flower of something** – najbolji ili prvi dio nečega, npr. *Young men killed in the flower of their youth.*

¹⁰ <<http://riznica.ihj.hr>>

¹¹ <<http://riznica.ihj.hr>>

- **flower child** – *djeca cvijeća (pokret)*
- **flower girl** – djeveruša
- **flower power** – pokret mladih 60-ih i 70-ih godina koji su vjerovali da su mir i ljubav najvažniji u životu

Cvijet

- najbolji ili prvi dio čega, primjerice domaćega proizvoda (brašna, rakije), najbolji, elita: *cvijet društva (najbolji dio), u cvijetu mladosti, djeca cvijeća (pokret)*

Ljudi su rado zalazili u Sabininu kuću, jer govorahu ti isti ljudi da se kod Sabine sakuplja baš **cvijet najotmjenijeh društva** glavnoga grada. (Eugen Kumičić, *Gospođa Sabina*)¹²

Mato se također zadovoljno radovao sam sobom, jer se bješe ovaj seoski **cvijet** njemu obećao, ali nikomu nije hotio da očituje svoju radost. (Mato Vodopić, *Marija Konavoka*, str. 139.)¹³

Fruit

- **the fruit/fruits of something** – dobri rezultati koje postignete nakon što ste marljivo radili: *enjoy the fruit(s) of one's labours*
- **the fruits of the nature/earth** – plodovi zemlje (voće, povrće, žitarice, minerali itd.)
- **bear fruit** – uroditi plodom

Plod

- zametak živoga bića u majci, fetus: *bolesti ploda*
- proizvod, rezultat kakve tjelesne ili umne djelatnosti: *plodovi dugogodišnjega rada, plod mašte*

12 <<http://riznica.ihj.hr>>

13 <<http://riznica.ihj.hr>>

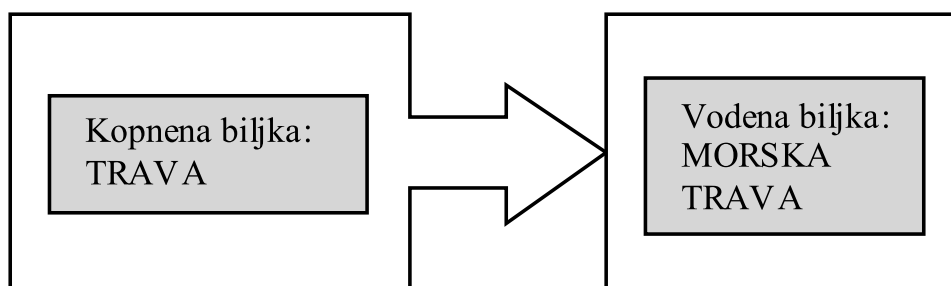
- **dati (ne dati) ploda** – dati (ne dati) rezultata, dovesti (ne dovesti) do rezultata

Evo, to je živa slika puka;
 Kamo sreća, da ste na to prije
 Pomislili, toga nebi bilo. Pasanec
 (porugljivo.) Kakovo su sēme posijali,
 Takav evo njima **plod** sad niče. (Mirko Bogović, *Matija Gubec: kralj seljački*, str. 56.)¹⁴

Ako si bio ti grijeh, tvoja ljubovca grijeh, ne upropasti nevino dijete. Ono je **plod** vašega grijeha, ali tko će zaključiti da ono mora trpjeti za taj grijeh? - Ja te ne razumijem. (Ante Kovačić, *Fiškal*)¹⁵

3. Osnovni modeli konceptualnih metafora u biljnome nazivlju

Opća je tendencija jezika da sve što je nepoznato (Kess, 1993., 230), novo i nije dostupno našem vidu imenujemo dobro poznatom formom riječi. Tako primjerice nevidljivi podvodni biljni svijet nalazi izvor za imenovanje u svijetu kopnenih biljaka prema konceptualnome modelu **biljka > biljka**:

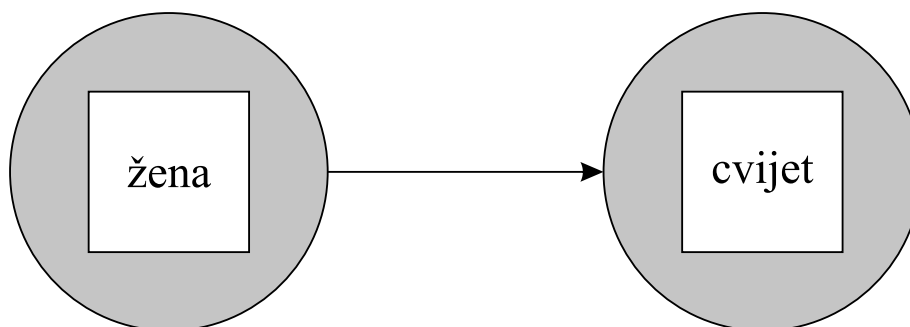

Slika 1. Konceptualna metafora: „Biljka je biljka.“

Biljne metafore čine važno područje u jezičnoj kategorizaciji stvarnosti. Metaforički pomak iz svijeta konkretnih biljaka vrlo često ide u pravcu apstraktnih pojava, ali i drugih područja ljudskoga iskustva. Evo nekoliko primjera važećih za hrvatski jezik.

¹⁴ <<http://riznica.ihj.hr>>

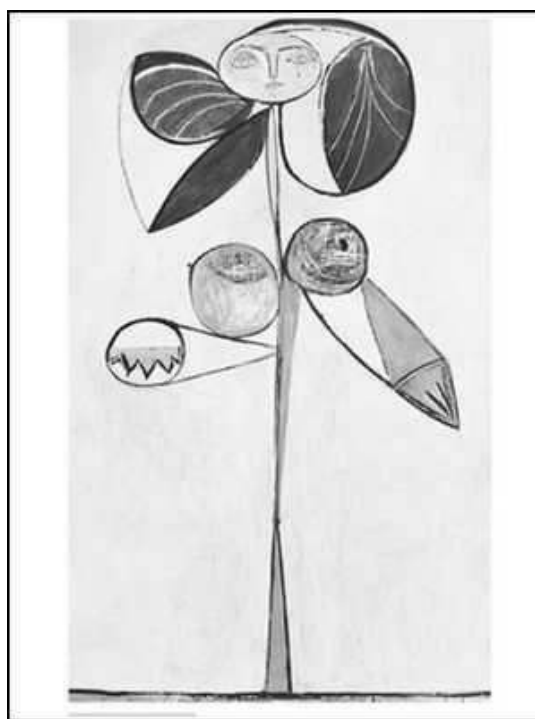
¹⁵ <<http://riznica.ihj.hr>>

Slika 2. Konceptualna metafora: „Ljudi su biljke.“

Ovaj koncept nalazi svoju realizaciju u sljedećim primjerima:

- *Ona je procvjetala u posljednje vrijeme.*
- *Uvenula je od tuge.*
- *Bila je u cvijetu mladosti kada je umrla.*

Slika 3. Picasso: Žena cvijet

- ruža = zdravlje
- maslina = mir
- lovor = pobjeda

- jabuka = grijeh
- vrba = tuga
- ljiljan = čista, djevičanska ljubav
- smokvin list = krivovjerje
- hrast = izdržljivost
- ljubičica = proljeće
- šipak = plodnost

Nazivima biljaka ne imenujemo samo apstraktne nego i mnoge konkretne pojmove. U našem korpusu pronašli smo sljedeće metafore koje funkcioniraju po modelu: *biljka* > *živi i neživi svijet*.

a) **Primjeri iz engleskoga jezika:**

- *Adam's apple* – Adamova jabučica
- *the Big Apple* – New York City
- *banana republic* – banana-država
- *beanie* – vrsta šešira
- *beanpole* – visoka mršava osoba
- *blackberry* – vrsta mobilnoga telefonskog uređaja
- *carrot* – nagrada obećana nekomu kako bismo ga nagovorili da učini nešto
- *a carrot top* – osoba s narančastom kosom
- *grass* – osoba, obično kriminalac, koja policiji govori o nečijim kriminalnim aktivnostima i planovima
- *blue grass* – vrsta tradicionalne američke *country* glazbe koja se svira na gitarama
- *kiwi* – osoba s Novoga Zelanda; ptica s Novoga Zelanda, s dugim kljunom, kratkim krilima i bez repa, koja ne može letjeti

- *onion dome* – kupola koja ima oblik luka
- *palm* – dlan
- *peach* – posebno dobra ili privlačna osoba ili stvar
- *plum* – vrlo dobra stvar vrijedna posjedovanja
- *a tall poppy* – privilegirana ili istaknuta osoba
- *rose* – svijetlo-ružičasto vino
- *rose window* – okrugli dekorativni prozor u crkvama

b) **Primjeri iz hrvatskoga jezika:**

- *jabuka* – 1. okrugli dio kundaka kubure; 2. dar, nagrada; 3. izbočena na prednjemu dijelu sedla; 4. Adamova jabučica
- *banana* – u košarci blokada udarca protivničkoga igrača visokim skokom i ispruženom rukom
- *banana-država*
- *banana-utikač* – električni utikač po obliku sličan plodu banana
- *kokosov samac* – kopneni rak, živi na otocima Indijskoga i Tihoga oceana
- *morski krastavac* – trp
- *Brijest* – naselje u blizini Osijeka
- *smokva* – morska riba koštunjača iz porodice usnača
- *smokvar* – šeprtlja
- *lavandera* – prostača, alapača, prostakuša
- *narcis* – osoba koja iznimno voli sebe samoga, samoljubiva osoba
- *kruška* – 1. jedan od oblika kundaka kubure; 2. predmet koji oblikom podsjeća na krušku (električna žarulja i slično); 3. sredstvo za trening u boksu, služi za stjecanje snage i preciznosti udarca

- *šljiva* – modrica pod okom, poplavljeno oko od udarca ili ozljede
- *šipak* – 1. rožnata navlaka na vrhu roga goveda koja kasnije otpadne; 2. ništa (npr. Evo ti šipak.)
- *krumpir* – čovjek nevelike pameti, tvrde glave
- *ruža vjetrova* – dijagram koji pokazuje režim vjetrova na nekome mjestu: smjer, jačinu i slično

Vidljivo je da su metafore vezane za biljke česte i u hrvatskome i u engleskome jeziku. Jedan od vodećih kognitivnih semantičara George Lakoff (1980.) ističe metaforu: „Ljudi su biljke“ kao vrlo produktivnu u engleskome jeziku.

U nastavku se navodi nekoliko osnovnih konceptualnih metafora koje funkcioniraju u obama navedenim jezicima. Analiza što slijedi temelji se na modelu konceptualne metafore koji rabe Lakoff i Johnson (1980.), a opće je prihvaćena u kognitivnoj lingvistici.

3.1. Metafora: Ljudi su biljke

- *a shrinking violet (a shy, self-effacious person)*
- *to be a rotten apple*
- *beanpole (a tall, thin person)*
- *a tall poppy (a privileged person)*
- *couch potato*
- He's a budding artist.
- She's past her bloom.

I u hrvatskome nalazimo slične primjere:

- *On je narcis.*
- *Pravi je krumpir (čovjek tvrde glave).*
- *Ona je u cvijetu mladosti.*
- *Njima stalno cvjetaju ruže.*

- *Ona je procvala.*
- *Uvenula je u posljednje vrijeme.*

Međutim kada se u metaforama spominju posve određene biljke ili cvjetovi, nailazimo na razlike između dvaju jezika, i to na razlike koje su posljedica ponajprije prisutnosti ili neprisutnosti te biljke na određenoj podneblju, odnosno njezine kulturne važnosti. Tako u hrvatskome možemo reći: *Ona je prava mimoza (biti osjetljiv)*, dok se u mogućim engleskim ekvivalentima ne će pojavljivati cvijet *mimoza* jer on ne raste u Engleskoj. Obrnuto, u engleskome jeziku nalazimo značenjski ekvivalent: *She is a shrinking violet.*

U engleskoj kulturi **horse tail** (preslica) pobuđuje asocijativne veze s konjskim repom, dok u hrvatskoj kulturi ta ista biljka pobuđuje asocijacije na **preslicu**. Klimatske, geografske i kulturološke razlike između engleskoga i hrvatskoga govornog područja mogu uzrokovati različitu uporabu metafore.

3.2. Metafora: Biljke su ljudi

- *weeping willow* – žalosna vrba

Levi Strauss (1976., 204) naglašava da projekcija ljudskih osobina (primjerice *žalostan*) na druga iskustvena područja nije nova nego je drevnoga podrijetla.

3.3. Metafora: Biljke su životinje

Imenima životinja često se imenuju biljke:

- *dog rose* (divlja ruža)
- *horse chestnut* (divlji kesten)
- *dogberry* (dren)
- *crabapple* (divlja jabuka)
- *goose grass* (troskot)

Hrvatski primjeri:

- *kozja brada*
- *mišje uho*
- *zmijin jezik*

3.4. Metafora: Životinje su biljke

- *kokosov samac* (vrsta raka)
- *morski krastavac* (trp)
- *smokva* (vrsta morske ribe)

3.5. Metafora: Dio tijela je biljka

- *Adam's apple*
- *apple of your eye*

3.6. Metafora: Dio tijela dio je biljke

- *eng.* the root of hair/nail/tooth
- *hrv.* korijen zuba/kose/nokta, list noge

3.7. Metafora: Biljka je dio tijela

- *eng.* palm
- *hrv.* mandula (badem), svekrvin jezik

Koncept „Ljudi su biljke“ u različitim jezicima pojavljuje se u različitim imenima, a u svojoj osnovi spaja čovjeka kao polazišnu domenu te različita svojstva biljaka kao ciljnu domenu. Pojavljivanje određenih bilo cvjetova bilo stabala, ili konkretno voća, rezultat je kulturne prominentnosti i percepcije, to jest kako određena jezična zajednica vidi svijet koji ju okružuje. Ta kulturna prominentnost integralni je dio „enciklopedijskoga znanja“ ili „znanja o svijetu“ koji čine podlogu *prizorima* pomoću

kojih čovjek strukturira svoje iskustvo obilježeno i kulturom i samim okruženjem u kojemu pojedina zajednica govornika živi.

4. Simbolizam biljaka

Istraživanjem značenja biljnih naziva moguće je zaključiti da biljke imaju vrlo razgranatu simboliku koja znatno pridonosi razumijevanju metaforičkoga značenja. Simbolika uključuje i dijakronijski aspekt koji zadire u prošlost i izvore simbolike. Višestruki izvori (C. Didier, 2004., J. C. Cooper, 1999.) potvrđuju sljedeću simboliku.

Maslina je simbol mira (npr. *olive branch*), **lovor** je simbol pobjede (npr. *win/reap laurels*). **Jabuka** je simbol plodnosti, ali i iskonskoga grijeha i iskušenja (npr. *apple of discord*). **Ruža** je vječni simbol ljubavi, ljepote (npr. *as red as a rose*), dok bijela ruža predstavlja legendarni simbol smrti, ali i vječne, čiste ljubavi i nevinosti. Žuta ruža simbolizira ljubomoru i u engleskome i u hrvatskome. Ruže su poznate i u engleskoj heraldici, a posebno kao simboli dinastije York (bijela ruža) i Lancaster (crvena ruža). **Grah** simbolizira plodnost i bogatstvo zato što njegova biljka daje mnogo sjemenkâ (npr. *full of beans*). Simboličko značenje **luka** jest da je to nešto vrlo korisno (npr. *know one's onions*). **Mak**, zbog svoga uspavljujućeg učinka, ima simboličko značenje sna. **Vrba**, zbog svojih grana koje padaju tako *tužno*, predstavlja smrt i tugu (npr. *žalosna vrba*).

Neke se biljke pojavljuju kao nacionalni simboli. Tako je **čičak** nacionalni simbol Škotske, a **javorov list** zaštitni znak Kanade, koji se čak pojavljuje na državnoj zastavi. **Cedar** je državni znak Libanona. **Ljiljan**, osim što je simbol čiste, djevičanske ljubavi, pojavljuje se i na zastavi i grbu Federacije BiH u stiliziranome obliku.

Trava, zbog svojih mnogih korisnih kvaliteta, predstavlja simbol korisnosti, slično kao i luk. **Smokvino lišće** predstavlja minimalnu odjeću kojom su Adam i Eva pokrili svoje tijelo kada su zgriješili. Upravo je stoga ono simbol krivovjerja. **Palmino drvo**, zbog vitkoga stabla i obilnoga lišća, simbolizira pobjedu i ponovno rođenje, a palmina grančica simbol je trijumfa (npr. *to carry the palm*). **Hrast**, zbog tvrdoće, često pred-

stavlja besmrtnost ili izdržljivost. Besmrtnost također predstavlja i **lišće bršljana**, i to zbog toga što je uvijek zeleno. **Ljubica** je omiljeni simbol proljeća. Plavkasta boja cvijeta, koja se povezuje s odanosti, učinila je ljubicu omiljenim darom ljubavnika. **Djetelina** je simbol irske i keltske nacionalne svijesti. Smatra se da je sv. Patrik, zaštitnik Irske, rabio djetelinu s tri lista kako bi ilustrirao doktrinu Presvetoga Trojstva. Djetelina s četiri lista smatra se srećom, i to i u engleskoj i u hrvatskoj kulturi. **Šipak**, zbog mnoštva zrna u svome plodu, simbolizira plodnost.

Kao što je vidljivo iz primjera, simbolizam biljaka vrlo često ima svoje temelje u narodnome vjerovanju i religiji. I engleski i hrvatski jezik nastali su u kulturama koje su snažno oblikovane kršćanstvom te imaju mnogo dodirnih točaka. No neki simboli predstavljaju i praznovjerja koja su česta u narodu.

Poznavanje simbolike biljaka važan je prilog prepoznavanju značenja biljnih metafora, primjerice *jabuka razdora*. Simbolika biljaka nalazi odraza u sljedećim frazama:

- *the apple of discord – jabuka razdora*
- *fig leaf – smokvin list*
- *win/reap laurels – pobrati lovorike, mahati maslinovom grančicom*
- *to bear/carry the palm – pobijediti*

Izraz *jabuka razdora* ima svoj izvor u grčkoj mitologiji. Naime u jednome mitu Erida, starogrčka božica svađe i nesloge, bacila je na vjenčanju Peleja i Tetide među goste jabuku na kojoj je pisalo „namijenjeno najljepšoj“, a o koju su se otimale Hera, Atena i Afroditu. Jabuka dakle ima simboličko značenje, a izraz *jabuka razdora* rabi se u mnogim europskim jezicima. Izraz *smokvin list* ima izvorište u Bibliji. Adam i Eva rabili su smokvine listove za skrivanje golotinje nakon što su kušali plod sa stabla spoznaje dobra i zla. *Smokvin list* u suvremenome jeziku ima preneseno značenje: lažno prikrivanje stvarnosti. Lovor ima simboličko značenje pobjede, trijumfa te se ovo značenje ogleda i u frazi *pobrati lovorike* (postati poznat, postići uspjeh). Maslinova grančica biblijski je simbol mira, a fraza *mahati maslinovom grančicom* znači nuditi mir.

Simboličko značenje palme jest slava, blagoslov, trijumf, pobjeda te stoga fraza *bear/carry the palm* znači *pobijediti*.

Na ovim je primjerima vidljivo da simbolika nalazi izraz u jezičnoj realizaciji. Simbolika je dio kulturološkoga nasljeđa te ona, isto kao i kultura,¹⁶ prožima ne samo jezične izričaje nego je i integralni dio konceptualnih procesa.

Zaključak

Rezultati analize korpusa pokazuju da se biljke vrlo često rabe u svo- me metaforičkom značenju. Biljno se nazivlje rabi u imenovanju kako konkretnih tako i apstraktnih ideja koje su važne u čovjekovu životu. Biljne su metafore vrlo važan dio za jezičnu kategorizaciju stvarnosti. Semantičkom analizom temeljnih pojmova kojima se opisuje struktura biljke (korijen, cvijet i dr.) pokazali smo da se ove riječi vrlo često rabe kao metafore. Najfrekventnije su konceptualne metafore koje rabe model „ljudi su biljke“, a zatim slijede modeli „biljka je životinja“, „dio ljudskoga tijela dio je biljke“ itd. Poredbena interkulturalna analiza ukazala je na postojanje istovjetnih metaforičkih projekcija (primjerice konceptualna metafora „ljudi su biljke = people are plants“), što govori u prilog univerzalnoj strukturi čovjekovih misli i zajedničkoga kulturnog nasljeđa. No evidentne su i kulturološke razlike koje mogu uzrokovati različitu uporabu metafore i koje su rezultat različite konceptualizacije biljnoga svijeta u različitim kulturama, primjerice: *Ona je prava mimoz-a. ~ She is a shrinking violet.*

Kognitivna analiza engleskih i hrvatskih biljnih metafora potvrdila je čovjekovu potrebu da nepoznate, apstraktne pojave imenuje biljnim nazivljem. Ovim je potvrđena i opća postavka koja se često spominje u kognitivnoj lingvistici, a ona kaže da se u procesu imenovanja stvarnosti vrlo često rabe konkretni, dobro poznati pojmovi u opisu apstraktnih pojava. To potvrđuju brojni primjeri metaforičke uporabe biljnoga nazivlja.

16 „Konceptualni sustavi kultura i religija po svojoj su prirodi metaforični.“ (Lakoff i Johnson, 1980., 40) (prev. I. G.)

Istraživanje nazivlja iz područja biljnoga svijeta, njegovo umrežavanje i stvaranje veza s pojmovima iz različitih značenjskih polja predstavljaju zanimljivo područje za buduća istraživanja. Isto tako spektar budućih istraživanja trebalo bi proširiti na što raznolikiju građu, u nastojanju da se s kognitivno-lingvističkoga stajališta utvrdi eventualno postojanje univerzalnih konceptualnih metafora i njihovih kulturnih posebnosti.

Izvori i literatura

- BARCELONA, A. (ur.) (2003.) *Metaphor and Metonymy at the Crossroads, A cognitive Perspective*, Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- BEDEVIAN, A. K. (1936.) *Illustrated Polyglottic Dictionary of Plant Names*, Cairo.
- BRDAR, M. – BRDAR-SZABO, R. (2001.) „Vlastita imena između metonimijske Scile i metaforičke Haribde“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 27, Zagreb, str. 31-48.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, D. – ŽIC FUCHS, M. (2006.) „Metafora i metonimija kao poticaj u procesu imenovanja“, *Folia onomastica Croatica*, 12-13, (2003.-2004), Zagreb: HAZU, str. 91-104.
- BUJAS, Ž. (2001.) *Veliki hrvatsko-engleski rječnik*, Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- COOPER, J. C. (1999.) *An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols*, London: Thames and Hudson.
- DEIGNAN, A. (1999.) „Corpus-based research into metaphor“, u: CAMERON, L. – LOW, G. (ur.), *Researching and Applying Metaphor*, Cambridge: Cambridge University Press, str. 177-199.
- *Dictionary of Contemporary English* (2000.) Longman.
- DIDIER COLIN (2004.) *Rječnik simbola, mitova i legendi*, Zagreb: Naklada Ljevak.

- DIRVEN, R. – PÖRINGS, R. (ur.) (2003.) *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- FULGOSI, S. – TUĐMAN VUKOVIĆ, N. (2001.) „Relevantnost frekvencije jezične uporabe za opis strukture leksema“, *Suvremena lingvistika*, 51-52, str. 73-86.
- GIBBS, R. W. – STEEN, G. J. (ur.) (1999.) *Metaphor in Cognitive Linguistics*, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- GODMAN, N. (1976.) *Languages of Art*, Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- HORNBY, A. S. (1989.) *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, Oxford: Oxford University Press.
- *Hrvatska jezična riznica*, <<http://riznica.ihjj.hr>> (18. 1. 2009.)
- *Hrvatski nacionalni korpus*, <<http://hnk.ffzg.hr>> (25. 1. 2009.)
- HYMAN, R. – PANKHURST, R. (1995.) *Plants and their names: a concise dictionary*, Oxford: Oxford University Press.
- KESS, F. J. (1993.) *Psycholinguistics. Psychology, linguistics and the Study of Natural Language*, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.
- KÖVECSES, Z. (2002.) *Metaphor: A practical introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- KÖVECSES, Z. (2005.) *Metaphor in Culture*, Cambridge: Cambridge University Press.
- LAKOFF, G. (1987.) *Women, Fire and Dangerous Things: What categories reveal about the mind*, Chicago – London: The University of Chicago Press.
- LAKOFF, G. (1993.a) „The Syntax of Metaphorical Semantic Roles“, in: PUSTEJOVSKY, J. (ur.), *Semantics and the Lexicon*, Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers, str. 27-36.

- LAKOFF, G. (1993.b) „The Contemporary Theory of Metaphor“, u: ORTONY, A. (ur.), *Metaphor and Thought*, Second edition, Cambridge: Cambridge University Press.
- LAKOFF, G. – JOHNSON, M. (1980.) *Metaphors We Live By*, Chicago – London: The University of Chicago Press.
- LAKOFF, G. – TURNER, M. (1989.) *More Than Cool Reason, A Field Guide to Poetic Metaphor*, Chicago – London: The University of Chicago Press.
- RADMAN, Z. (1995.) *Metafore i mehanizmi mišljenja*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- STAMAĆ, A. (1983.) *Teorija metafore*, Zagreb: Znaci.
- ŠKARA, D. (2005.) „Jezična kategorizacija životinjskog svijeta“, *Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike*, Zagreb – Split.
- ŠTAMBUK, A. (2005.) *Jezik struke i spoznaja*, Split: Književni krug.
- TABAKOWSKA, E. (2005.) *Gramatika i predočavanje: Uvod u kognitivnu lingvistiku*, preveli Mateusz-Milan Stanojević i Barbara Kryzan-Stanojević, Zagreb: FF press.
- UNGERER, F. – SCHMID, H. J. (1996.) *An Introduction to Cognitive Linguistics*, London – New York: Longman.
- WIERZBICKA, A. (1996.) *Semantics: Primes and Universals*, Oxford: Oxford University Press.
- ŽIC FUCHS, M. (1991.a) *Znanje o jeziku i znanje o svijetu*, Zagreb: Biblioteka SOL i Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- ŽIC FUCHS, M. (1991.b) „Metafora kao odraz kulture“, *Zbornik radova „Prožimanje kultura i jezika“*, Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- ŽIC FUCHS, M. (1992.-1993.) „Konvencionalne i pjesničke metafore“, *Filologija*, 20-21, Zagreb, str. 585-593.